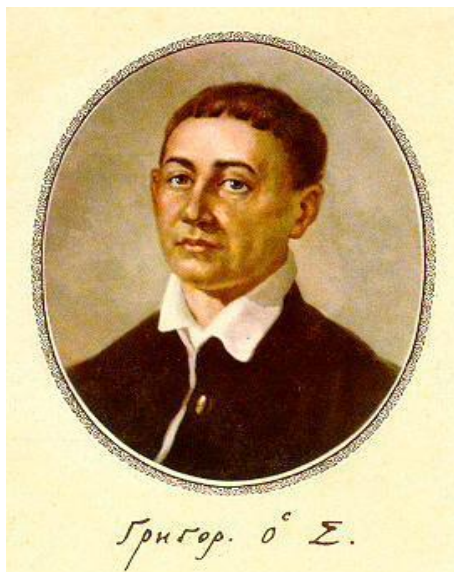

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур

**Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність
(до 300-річчя від дня народження)**

Збірник наукових статей

Одеса
2022

УДК 821.161.2.09

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 4 від 27 жовтня 2022 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Боева Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Коваленко О. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземної мов Одеського державного аграрного університету

Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність (до 300-річчя від дня народження) : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2022. 218 с.

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2022

[http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_2020_31\(70\)_2\(4\)_32](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_filol_2020_31(70)_2(4)_32) (дата звернення: 10.08.2022).

6. Пройдаков А.І. Урбаністична складова есеїстики Юрія Андруховича. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. 2014. Вип. 13. С. 37-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_filol_2014_13_12 (дата звернення: 03.09.2022).

7. Свалова М. Навчальні можливості жанрів есею та авторської колонки (за публіцистичними матеріалами Ю. Андруховича, О. Бойченка, О. Забужко, М. Рябчука). *Образ*. 2015. Вип. 3. С. 154--162.

8. Сняданко Н. Свобода як право на історичну суб'єктивність. *Мілош Ч. Абетка. Чеслав Мілош*. Харків : Треант, 2010. С. 6 – 8.

9. Ячменьова М. Українська література — статті і реферати. Типологія романів Ю. Андруховича: URL: <https://ukrlit.net/item/30.html> (дата звернення: 03.09.2022).

УДК 821.161.2-312.2

*Андрій Авксентьєв,
магістрант
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського
Науковий керівник – канд.істор. наук, доц.
О. Г. Серєда*

ІСТОРИЧНІ РЕАЛІЇ У ПОВІСТІ ІВАНА БАГРЯНОГО «ОГНЕННЕ КОЛО»

Постановка проблеми. На жаль, сьогодні війна докорінно змінила життя українців, вона стала нашою реальністю. У 2014 році в Україні знову почалася війна. Щодня ми стежимо за новинами з передової: переживаємо втрати, радіємо здобуткам, слухаємо військових експертів. Останні ж доволі часто апелюють до подій Другої світової війни, які залишили глибокі сліди у

кожній українській родині. Адже важко знайти українця, який би не зазнав втрат під час цієї страшної війни. Уся територія України була окупована, тому кожен українець був чи військовослужбовцем, чи партизаном, чи підпільником, чи оstarбайтером, чи заручником, чи жертвою Голокосту, чи жив на окупованій території. Події Другої світової війни вплинули на пам'ять, історичну долю, демографію, психологію українського народу.

Актуальність теми зумовлена необхідністю переосмислення подій Другої світової війни на основі публіцистичних та художніх джерел, використовуючи сучасні методологічні підходи. Впродовж восьми десятиків років науковці досліджували зазначені історичні події, але не усі архівні матеріали були доступними, тому сучасні історики прагнуть реконструювати реальні події сорокових років. Під час дослідження перебігу Другої світової війни необхідно врахувати суперечливість та складність досліджуваної історичної події, показати погляди і мотиви поведінки представників різних верств українського народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До наукового осмислення подій Другої світової війни історики звертаються повсякчас. На вивчення особливостей історичного розвитку українських земель під час Другої світової війни націлена вітчизняна історіографія. Адже без теоретичного й історіографічного дослідження й узагальнення всього, що було зроблено попередніми дослідниками неможливий прогрес у вивченні будь-якої наукової теми. Щодо зазначеної проблеми маємо доволі багато досліджень. Особливо вирізняється ґрунтовна двотомна робота авторського колективу на чолі з Валерієм Смолієм під назвою «Україна у Другій світовій війні: погляд з XXI ст.: Історичні нариси», де запропоновані матеріали вивчення окремих епізодів історії воєнних дій у 1941 – 1944 роках [8, Т. 1 - 2].

Сучасна українська історіографія щодо подій Другої світової війни відзначається відмовою від багатьох міфологізованих, застарілих положень, критичним осмисленні подій минулого. Без такого переосмислення

неможливо зрозуміти ані шляхи розвитку, ані здобутки історичної науки у зазначеному напрямку.

Важливі статистичні дані щодо втрат України у Другій світовій війні аналізує генерал-лейтенант запасу П. Процик у статті «Україна. Друга світова війна. Тільки цифри», зосереджуючи увагу на тому, що втрати українського народу становили 40 – 44 % від загальних людських втрат СРСР. Конкретизується приблизна цифра загиблих цивільних (5,5 – 6 млн.) та військових (2,5 млн.), що становить 8 млн. [6, 3].

Метою статті є дослідження історичних обставин у повісті українського письменника Івана Багряного «Огненне коло».

Виклад основного матеріалу. Повість «Огненне коло» уперше вийшла друком у 1953 році в Німеччині у видавництві «Україна». Задумана була як перша частина великого роману. Твір не випадково має підзаголовок «Повість про трагедію під Бродами», що вказує на її історичну основу. У липні 1944 р. поблизу міста Броди, що на Львівщині, Червона Армія оточила й знищила 13-й корпус дивізії січових стрільців «Галичина». Зазначені історичні події у художньому дискурсі осмислює український письменник Іван Багряний, справжнє прізвище якого Лозов'ягін.

Дивізію січових стрільців «Галичина» було утворено у 1943 році німецьким командуванням для боротьби з Червоною Армією, в основному вона складалася з українців, вихідців із західних земель. Німецьке командування вже мало досвід використання додаткових людських ресурсів. Під кінець Другої світової війни вони мали загалом 20 іноземних дивізій. Німецький історик Ганс Вернер наводить кількісний склад вихідців із СРСР, які служили у німецькій армії, – всього 968 000 військових, з них 310 000 росіян, 250 000 українців [3, 13].

У липні 1944 р. очікувався головний наступ радянських військ у районі Броди – Зборів. Дивізія СС «Галичина» отримала завдання зупинити його, тобто мала припинити наступальний рух Червоної Армії на захід.

Тривалий час комуністичною пропагандою поширювалася думка про те, що солдати дивізії, так само, як і воїни УПА, оунівці, були зрадниками, фашистськими прислужниками. Дані сучасної історичної науки дають підстави стверджувати, що це були українські патріоти, які хотіли звільнити рідну землю від будь-якого завойовника, хотіли жити у вільній, незалежній державі. Діяльність цієї дивізії була лише частиною довготривалої та складної визвольної боротьби українців. Але в українському суспільстві і до сьогодні точаться суперечки щодо оцінки дій вояків дивізії. У 1985 році урядом Канади була створена Комісія Дешена «... для перевірки обвинувачень у воєнних злочинах і злочинах проти людства, висунутих проти ветеранів дивізії СС «Галичина» [5, 1]. Комісія дійшла висновку, що немає жодних підстав для таких звинувачень.

А Іван Багряний, узявши за основу реальні історичні події, намагався художньо осмислити ці факти відразу після закінчення війни. Він правдиво відтворює чимало реальних фактів: ставлення німців до воїнів-українців як до «унтерменшів» (гарматного м'яса), недостатній вишкіл та бойове оснащення (не було навіть сестер-жалібниць і польового шпиталю), свідоме посилення їх на вірну загибель, відмова від дивізії та зрада генерала Фрайтага якраз у розпал бою і т. ін. Автор достовірно відтворює і перебіг подій, і співвідношення сил [2, 9].

Але це лише правдиве історичне тло для глибших узагальнень, досить вдала спроба, відштовхнувшись від реальних, болючих фактів історії свого народу, художньо пізнати й оцінити такі категорії, як життя і смерть, війна і мир, добро і зло, до того ж із позицій загальнолюдської моралі, незмінних, вічних гуманістичних вартостей. Це вигідно вирізняє «Огненне коло» з-поміж інших прозових творів Івана Багряного, ставить в один ряд із антимілітаристською прозою Е. Хемінгуея, Е.-М. Ремарка.

Епіграфи до повісті «Ніхто більшої любові не мав над ту, як хто власне життя покладе за друзів своїх» (з «Нового завіту») та «Хлопці ж бо то хлопці, як соколи!...» (із стрілецької пісні) ніби програмували твір на прославлення,

увічнення пам'яті загиблих українських патріотів. Але автор, хотів того чи ні, вийшов далеко за межі цього свого первісного задуму, хоч у цілому і відступив від вироблюваних в інших творах стереотипів. Є тут і сильна особистість (головний герой командир Петро, який будь-що намагається витримати всі воєнні труднощі, не зломитися), є і наскрізна національна ідея.

Повість «Огненне коло» ґрунтується на реальних історичних фактах, тому й відрізняється від інших творів І. Багряного. У ній нема прямих авторських коментарів до тексту через публіцистичні відступи, немає пафосного оспівування героїзму, мужності, хоча на початку наступу новоспечені вояки почуваються героями, визволителями. Вояцького завзяття вистачає хіба що до першого бойового хрещення, яке перетворює обнадійливий марш патріотів у суцільну криваву фантасмагорію, в якій вони почуваються маленькими, безпомічними, безпорадними, наляканими хлопчиками.

Перед читачами постає вражаюча картина суцільної вселюдської бойні, хоч і зібрана вона автором з окремих калейдоскопічних елементів: атаки, бомбардування, відступи, втечі, і скрізь – люди, їхні понівечені життя. Перед читачами постають страшні картини війни, якої не хоче і не може сприймати ні розум, ні серце, навіть якщо це війна справедлива, визвольна. Тут перемагає гуманізм Івана Багряного.

Прикметно, що письменник показує війну через психологічне сприйняття її в основному одним із учасників – Петром. Його почування, переживання, тривоги, уявлення – постійно в центрі авторської уваги. Це робить твір емоційним, наповненим переживаннями, психологічно вмотивовує дії героїв, тому деякі суто авторські засоби (як образи-лейтмотиви коней, сонця, матері з дитям) сприймаються ненав'язливо, природно.

Персонажі згадують, як усе починалося радісно та обіцяло багато перспектив. Про це під час бою вони можуть тільки згадувати. Безвусі хлопці марширують сонячним Львовом, сповнені «жадобою небувалого подвигу» [1, 349] задля людей, які благословляють їх, обсипають квітами. Вони йдуть на

схід, як на свято. Але свята по тому більше не буде. Насамперед – жорстока реальність, яка примушує задуматися всерйоз про ситуацію, в яку вони потрапили.

Фашисти брутально відбирають коней у тутешніх селян, але українські хлопці в мундирах ворога захистити їх не можуть. З першими ж боями самі потребують порятунку, дедалі більше переконуються, що вони лише гарматне м'ясо, «унтерменші» та скоро будуть усі перебиті, зітерті на порох, щезнуть, і «ніхто не знатиме, де їхні кості» [1, 356]. Їхні душі дедалі більше заповнює гіркота, зневіра, страх, таке природне для людини бажання зберегти власне життя.

На тлі показу загальної зневіри та безвиході вирізняється символічний образ синьоокого Ромця Пелеха з Дрогобича, цього «непереможного оптиміста» і романтика, як характеризує його Петро [2, 10].

Образ Романа втілює ідею національного визволення України. Ось такий казковий замок своїх мрій вимудровує цей хлопець у своїй уяві: «В жорстокому ході війни, в останньому корчі напруження всіх сил обидва вороги впадуть знесилені й вичерпані, впившись один одному в горлянку... І ось тут тоді вийдуть вони – юні, свіжі, сталеві зорганізовані й здисципліновані, і розгорнуться на всю силу – дивізія розгорнеться в корпуси, корпуси в армії... Вони пройдуть по землі тріумфальним маршем, вони докінчать справу: і слід заскородять по обох ворогах і принесуть на вістрі меча свободу своєму народові та й поставлять той меч на сторожі тієї свободи, на віки вічні» [1, 244]. Так спочатку думало багато вояків дивізії. Згодом Роман усвідомить ілюзорність своїх мрій. Але сам назавжди залишиться їхнім носієм. На певний час Роман зникає з поля зору авторської уваги – ідея, заради якої українська молодь кинулась у цю криваву м'ясорубку, відступає на другий план. Завзяті вояки постають звичайними солдатами, якими керує єдина мета – порятуватися, вийти з оточення. Коли знову з'явився Роман, змужнілий, солідніший, з дозрілими роздумами, Петро хапається за нього, як за рятівну волосинку в цьому кривавому хаосі.

Письменник ніби нагадує нам про національну ідею, її важливість, рушійну силу.

Смертельно поранений Роман стікає кров'ю, але вже своєю присутністю надихає командира, помножує йому сили, бо нагадує собою про високу мету визволення. Романтичний образ Романа без неї і не мислиться. В «Огненному колі» автор розкриває рубіжний момент у долі Петра, а специфіка повісті обмежена долями ще двох героїв Романа та Ати. Трагізм світосприймання Петра й Романа в цьому разі визначається не фатальністю події, у вирі якої вони опинилися, а внутрішньою налаштованістю героїв, що можна вважати рисою чистої душі й високого духу [7, 5].

Усі претензії Стоян адресує тим українським ватажкам, які ретельно відбирали в дивізію молодих, розумних, фізично здорових, духовно окрилених, морально чистих, обіцяючи їм велике майбутнє, а тепер мовчки умили руки, віддали на заклання юнь, яка могла прислужитися у важливій справі, а якщо вже й судилося їй загинути, то могли хоч забезпечити дорогу ціну за їхнє життя, а не байдуже допустити, щоб найкращі стали безглуздими жертвами лише з тієї причини, що про належне озброєння дивізії не подбали завчасно: «Організовувати дивізію було кому, але відстояти її від глузу та від запланованої, злочинної віддачі на масакру не виявилось сміливця» [1, 238].

З екскурсів у минуле, зокрема в час тренування дивізії, ми довідуємося й про інші, не менш важливі й від того не менш болючі, думки українців спромогтися на свою високопрофесійну армію шляхом входження в армію окупантську цілими окремими українськими бойовими одиницями. Таке явище в нашій історії не нове: виникнення і вишкіл дивізії «СС-Галичина» ніби повторювали тактику Січових стрільців у роки Першої світової війни, які намагалися в австро-угорській армії створити свої частини. По суті, у двох світових війнах бездержавна Україна творила політичний міф про те, що коли в неї буде бодай віртуальна армія, а інакшою вона й не могла вважатися під патронатом армії окупантської, то це нібито тимчасове

підпорядкування в кульмінаційний момент війни дивом зникне, а військові українські частини поповняться патріотами, завдяки чому армія якісно переродиться у справжні національні збройні сили і дасть шанс вибороти Україні незалежність. Віра в таку можливість, на думку Романа, «... це ціла оптимістична концепція. Поки вони – тисячі їх – вишколюються, оволодівають наймодернішою технікою, беручи її хоч і з рук ворога, тим часом в жорстокому ході війни, в останньому корчі напруження всіх сил обидва вороги впадуть знесилені й вичерпані, вп'явшись один одному в горлянку» [1, 244]. Така «оптимістична концепція» була, в першу чергу, ідеалістичною мрією, яка не справдилася.

Зазначену думку персонаж розгортає та конкретизує: «І ось тут тоді вийдуть вони – юні, свіжі, сталево зорганізовані й здисципліновані, і розгорнуться на всю силу – дивізія розгорнеться в корпуси, корпуси в армії. Вони пройдуть по землі тріумфальним маршем, вони докінчать справу: і слід заскородять по обох ворогах і принесуть на вістрі меча свободу своєму народові та й поставлять той меч на сторожі тієї свободи на віки вічні» [1, 244].

Здається, і Роман, і Петро мали б, як люди розважливі, збагнути, що все те, на що вони пішли, вже було в роки Першої світової війни, і нічим добрим не закінчилося ні для України, ні, власне, для Галичини, яка, як співалося у відомій пісні, ще тоді втратила «сорок тисяч цвіту». Але ж юнаки вірять у те, що коли щось не вдалося раз, то обов'язково вдасться вдруге, ось чому при передислокації на фронт співають стрілецьких пісень, підтверджуючи спадкоємність поколінь, і лише згодом помічають, що їх запланували використати виключно як гарматне м'ясо і в цій ролі обов'язково використають. Це питання у тексті розглядається на міфічному рівні жертви й хижака. Жертвою виступає довірлива українська молодь, яка, з одного боку, повірила своїм рідним «вишиваним дядькам», а з другого, недооцінила жорстокості німецької влади, наївно припустила, що гітлерівці її навчать, вишколять, загартують, а тоді дадуть право власного вибору [4, 48].

Висновки. Іван Багряний у повісті «Огненне коло» продемонстрував особистісне бачення історичних подій, пов'язаних з утворенням, формуванням та участю у битві під Бродами дивізії «СС-Галичина». Його художня версія подій відповідає висновкам та науковому трактуванню історичних обставин сучасними ученими.

Література

1. Багряний І. Тигролови. Огненне коло. Київ : Український письменник, 1996. 350 с.
2. Гаврильченко О., Коваленко А. Штрихи до літературного портрета Івана Багряного. *Багряний І. Сад Гетсиманський*. Київ, 1992. С. 5-18.
3. Гунчак Т. У мундирах ворога. Київ : Просвіта, 1993. 46 с.
4. Жила С. «Минуть десятиліття, і ми воскреснемо в народній пам'яті...» (Вивчення повісті І. Багряного «Огненне коло» в школі). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. № 1. С. 43-49.
5. Кот С. Справа Дивізії «Галичина»: перевірено – злочинів не скоєно. *Дзеркало тижня*. 2006. 28 липня.
6. Процик П. Україна. Друга світова війна. Тільки цифри. *Українська правда*. 2010. 7 травня.
7. Слоньовська О. Анатомія національної української ідеї в «Огненному колі» І. Багряного. *Дивослово*. 2006. № 6. С. 5-13.
8. Україна у Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст.: Історичні нариси: у 2 т. Автор. колектив А. Айсфельд, І. Ветров, Т. Вінцковський. За ред. В. Смолія Київ : Наукова думка, 2011. Т. 1 – 2.

Галина Афанасьєва,
магістрант
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського
Науковий керівник – к. ф. н., доцент
Авксентьєва Г. А.